Dr hab. Irena Kałużyńska, prof. UW
Zakład Sinologii
Wydział Orientalistyczny
Uniwersytet Warszawski
ul. Krakowskie Przedmieście 26/28
00-905 Warszawa

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Wisławy Szkudlarczyk-Brkić pt. *Dyskursywne, syntaktyczne i semantyczne uwarunkowania topikalizacji we współczesnym języku chińskim.*
Promotor: dr hab. Ewa Zajdler, prof. UJ

Przedmiotem tej obszernej rozprawy doktorskiej (218 s. plus Aneks 84 s.) jest topikalizacja, zjawisko językowe z pogranicza składni, semantyki i dyskursu, wykorzystane jako narzędzie do modyfikacji kanonicznego szyku zdania w języku chińskim (SVO) w celu uzyskania pożądanego efektu pragmatycznego. Topikalizacja polega na przesunięciu jednego ze składników zdania na pozycję inicjalną w zdaniu i uczynieniu z jego desygnatu tematu wypowiedzenia. Zabiegowi temu może towarzyszyć rozbicie grupy nominalnej (z której pochodzi element tematyczny) lub wykorzystanie dodatkowych elementów koreferencyjnych.

Topikalizacja w językoznawstwie sinologicznym jest obiektem badań od lat 70. XX wieku, w ramach szerszych analiz obejmujących struktury tematyczno-rematyczne i ich rolę w języku. Język chiński jest uważany za język uwydatniający temat, TPL (*Topic-Prominent Language*). Większość dotychczasowych badań zjawiska topikalizacji koncentrowała się na analizie jej właściwości i funkcji z punktu widzenia semantyki i składni, pomijając relacje pomiędzy zdaniem a jego otoczeniem dyskursywnym.

W recenzowanej rozprawie postawiono sobie za cel zbadanie funkcjonowania form stopikalizowanych z szerszej perspektywy, wykraczającej poza zdanie. Omawiane formy są analizowane pod kątem ich struktury syntaktycznej, wartości semantycznych, a także roli w konstruowaniu spójnego dyskursu.

Za cel przedstawianej pracy uznano także wypracowanie w zakresie topikalizacji modelu kształcenia sinologicznego, wykorzystującego posiadaną wiedzę o zjawisku topikalizacji i jej akwizycji, mającego praktyczne zastosowanie w glottodydaktyce sinologicznej.

Materiał badawczy wykorzystany w pracy stanowią próbki tekstów z korpusu języka chińskiego, opracowanego w Ośrodku Badawczym Językoznawstwa Chińskiego Uniwersytetu Pekińskiego. Analizowane teksty reprezentują różne dziedziny piśmiennictwa (literatura piękna, teksty prasowe, prace specjalistyczne) z końca XX i początku XXI wieku i są napisane w standardowym współczesnym języku chińskim MSC (Modern Standard Chinese). Próbki zawierają analizowane zdanie i jego otoczenie dyskursywne (15 zdań poprzedzających i 5 zdań następujących). Do przeprowadzenia analizy wybrano zdania o szyku OSV, będące formami niekanonicznymi powstałymi w wyniku przesunięcia na pozycję inicjalną grupy nominalnej NP (Nominal Phrase) z postwerbalnej pozycji dopełnienia.

Metoda przyjęta w pracy to analiza stuktury syntaktycznej i semantycznej konkretnych modeli topikalizacji i przebadanie ich dystrybucji w dyskursie w poszukiwaniu korelacji między ich formą gramatyczną a funkcjami pragmatyczno-dyskursywnymi. Analiza gramatyczna objęła strukturę elementów zdań stopikalizowanych i ich cechy semantyczne istotne dla ostatecznej formy wypowiedzi. W celu wskazania czynników dyskursywnych determinujących poszczególne modele topikalizacji zbadano ich strukturę tematyczno-rematyczną i informacyjną oraz otoczenie dyskursywne. Wyróżniono cztery stopnie anaforyczności referentów tematycznych i przeanalizowano je pod kątem potencjalnej interferencji PI i dystansu referencyjnego RD, wyrażającego liczbę zdań oddzielających referentów potencjalnych (min. 1, maks. 15). Wyróżniono dwa rodzaje relacji kataforycznych referentów i ich trwałość w dyskursie następującym. Wydzielono także sześć kategorii statusu kognitywnego referenta, czyli miejsce referenta w pamięci adresata wypowiedzi i w mentalnym modelu dyskursu kreowanym przez jego uczestników (referent w centrum uwagi, referent aktywowany, referent dany, referent identyfikowalny, referent specyficzny, referent ulokowany).

Praca generalnie składa się z 10 rozdziałów, a właściwie ze Wstępu (Rozdział 1), trzech części (rozdziały 2-7), Zakończenia (Rozdział 8), Bibliografii (Rozdział 9) i Aneksu (Rozdział 10).

Wstęp (Rozdział 1) dość szczegółowo wprowadza w temat rozprawy, jej zakres i metodologię przeprowadzonych badań, przedstawia najważniejsze pojęcia używane w rozprawie.

Część pierwsza (rozdziały 2-4) przedstawia zagadnienia teoretyczne przeprowadzanej analizy.

Rozdział 2 („Podstawowe pojęcia", s. 16-29) omawia terminologię dotyczącą zdania, jego struktury informacyjnej i tematyczno-rematycznej, kolejno są precyzyjnie omówione takie kategorie, jak 'temat' (w pracy przyjęto koncepcję tematu jako bytu dyskursywnego, s. 24), 'remat' i 'fokus'.

Rozdział 3 („Mentalne modele dyskursu", s. 30-41) przedstawia bardziej szczegółowo dwa wyidealizowane modele dyskursu (model katalogowy i model QUD), mogące służyć do zilustrowania funkcjonowania różnych form topikalizacji. Modele te powstały na gruncie semantycznych teorii dyskursu i odzwierciedlają mentalne reprezentacje dyskursu tworzone w umysłach osób uczestniczących w akcie komunikacji.

Rozdział 4 („Koncepcja zdania w języku chińskim", s. 42-65) dotyczy konstrukcji zdaniowych w języku chińskim jako wbudowanych w różne struktury dyskursu. Przedstawia ewolucję koncepcji zdania i jego elementów w języku chińskim oraz dopasowywanie struktury zdania do aktualnej sytuacji dyskursu. Zgodnie z koncepcją „trzech płaszczyzn" przyjęto, że szyk zdania w języku chińskim jest determinowany przez reguły syntaktyczne (odnoszące się do takich kategorii, jak podmiot, orzeczenie, dopełnienie itd.), semantyczne (agens, pacjens, odbiorca, beneficjent), jak i pragmatyczne (temat, remat, fokus, presupozycja), (s. 52-3).

Część druga (rozdziały 5-6) prezentuje wyniki badań chińskiego materiału językowego, czyli analizowanych struktur językowych w ich otoczeniu dyskursywnym, licznymi przykładami potwierdzając lub negując twierdzenia wcześniejszych badaczy i teoretyków.

Rozdział 5 („Topikalizacja i jej uwarunkowania syntaktyczno-semantyczne", s. 66-114) przedstawia gramatyczne aspekty topikalizacji, analizuje strukturę syntaktyczną zdań stopikalizowanych OSV i ich istotnych składników (składnik inicjalny, składnik prewerbalny, predykatywna grupa werbalna, składnik postwerbalny), szczególnie zaś fraz nominalnych NP w pozycji inicjalnej i prewerbalnej. Inicjalne NP podzielono na określone NP (nazwy własne, zaimki osobowe, frazy z elementami deiktycznymi) i rzadziej występujące nieokreślone NP

(rzeczowniki poprzedzone liczebnikiem 'jeden' i klasyfikatorem lub tylko klasyfikatorem, zaimki nieokreślone czy frazy je zawierające), a także grupy nominalne NP nieoznaczone co do określoności (bez formalnych wykładników). Inicjalne NP przeanalizowano też pod względem referencyjności, czyli zdolności do odsyłania do bytu dyskursywnego. Omówiono też predykatywną grupę werbalną w zdaniach stopikalizowanych, poświęcając dużo uwagi czasownikom relacyjnym. Zaprezentowano różne elementy językowe występujące w zdaniach stopikalizowanych w pozycji postwerbalnej, szczególnie te występujące w tzw. topikalizacji częściowej, niekompletnej.

Rozdział 6 („Dyskursywne uwarunkowania topikalizacji", s. 115-160) dotyczy pragmatyczno-dyskursywnych funkcji topikalizacji, jakie są realizowane przede wszystkim na płaszczyźnie informacyjnej i tematyczno-rematycznej dyskursu. Omawia różne relacje, jakie występują w języku chińskim pomiędzy różnymi typami tematu a dyskursem poprzedzającym. W przypadku tematu typu *aboutness* są to koreferencja – koreferencyjne linki anaforyczne, relacje na zbiorze częściowo uporządkowanym, wnioskowanie z kontekstu. Dla tematów wyznaczających zakres wyszczególniono te, które mają element deskryptywny lub kwantyfikatywny, a dla tematów nie tworzących linków z dyskursem poprzedzającym wskazano, że ich identyfikowalność wywodzi ze wspólnej wiedzy pozajęzykowej uczestników aktu komunikacji, kontekstu sytuacyjnego (relacje czasowe, przestrzenne i interpersonalne), wypracowanej koncepcji ramy wiążącej byty nie wspomniane w dyskursie z bytami dyskursywnymi. Wskazuje się także na rolę pozycji fokusa, będącego jednym ze składników grupy werbalnej. Zdania stopikalizowane poddano także analizie z punktu widzenia ich roli w kreowaniu spójnego dyskursu przez zapewnienie jego ciągłości tematycznej za pomocą łańcuchów tematycznych, spajających zdania o tym samym temacie i łączącymi się w większe jednostki – paragrafy tematyczne.

Część trzecia (**Rozdział 7**, „Implikacje dydaktyczne", s. 161-203) dotyczy zjawiska topikalizacji z punktu widzenia dydaktyki sinologicznej. Przedstawiono w nim model kształcenia sinologicznego na poziomie akademickim, oparty na aktualnym stanie wiedzy o zjawisku topikalizacji i jego akwizycji w języku chińskim. W akwizycji topikalizacji w języku chińskim, czyli, jak już wspomniano wyżej, języka uwydatniającego temat, TPL (*Topic-Prominent Language*) przez użytkowników języka indoeuropejskiego (języka uwydatniającego podmiot, SPL

(*Subject-Prominent Language*) wydzielono dwa etapy. Etap pierwszy obejmuje nabycie kompetencji gramatycznej, etap drugi zaś nabycie kompetencji pragmatycznej. Przebieg akwizycji kompetencji gramatycznej w odniesieniu do topikalizacji został przeanalizowany w świetle dwóch teorii: teorii przetwarzalności PT (Pienemann 1998, 2005) i teorii socjokulturowej (Vigotsky 1987). Nabycie kompetencji gramatycznej według teorii przetwarzalności występuje w trzech fazach/etapach: (1) opanowanie umiejętności konstruowania zdań chińskich o kanonicznym szyku SVO, gdzie podmiot jest tożsamy z tematem, (2) opanowanie umiejętności konstruowania zdań, w których pozycję inicjalną zajmuje fraza nominalna temporalna lub lokatywna, pozostałe składniki mają szyk SVO, (3) opanowanie umiejętności konstruowania zdań o niekanonicznej strukturze OSV, gdzie tematem jest składnik pełniący syntaktyczną funkcję dopełnienia. Teoria ta z pewnymi modyfikacjami została przejęta przez innych badaczy i doktorantkę. Druga z wykorzystanych teorii, teoria socjokulturowa, zwraca natomiast uwagę, że odpowiednie instrukcje ze strony nauczycieli lub innych uczestników środowiska społecznego mogą wyznaczać trochę inny przebieg akwizycji niż porządek założony przez PT. Drugi etap akwizycji topikalizacji, czyli etap nabywania kompetencji pragmatycznej, jak stwierdzono (s. 170), jest znacznie bardziej skomplikowany i trwa właściwie przez cały okres nauki drugiego języka, „wymaga.identyfikowania i uwzględniania nie tylko struktury syntaktycznej, semantycznej, informacyjnej i tematyczno-rematycznej zdania, ale także struktury tematycznej i informacyjnej dyskursu, odniesienia się do kontekstu językowego i pozajęzykowego oraz wzięcia pod uwagę intencji komunikacyjnej nadawcy i pragmatycznego celu wypowiedzi". Tu według doktorantki pomocne mogą stać się „odpowiednio zaprogramowane instrukcje dydaktyczne".

Opracowany przez doktorantkę model kształcenia w zakresie topikalizacji na poziomie akademickim wyróżnia poziomy: podstawowy niższy A1, podstawowy wyższy A2, średniozaawansowany (B1-B2), poziom zaawansowany (C1-C2). Ramowy program kształcenia w zakresie topikalizacji w języku chińskim, przedstawiony na s. 184-185, uwzględnia wymagania wstępne, kompetencje gramatyczne, kompetencje pragmatyczno-dyskursywne oraz wiedzę metalingwistyczną (metajęzykową) na wszystkich poziomach, wskazuje pożądaną kolejność wprowadzania informacji. Doktorantka przedstawia też różne metody i techniki znajdujące zastosowanie w nauczaniu topikalizacji, podaje przykładowe

rozprawy, rozdziały 5 i 6). Przyjęte założenia teoretyczne są realizowane z wielką konsekwencją.

Rozprawa operuje językiem bardzo specjalistycznym, gęstym od językoznawczej terminologii, wymagającym od czytelnika wielkiego skupienia, tym niemniej tok prezentacji jest klarowny i uporządkowany, a zastosowana terminologia służy precyzji opisu.

Wielkim walorem rozprawy, oprócz przedstawienia skomplikowanych kwestii teoretycznych i metodologicznych, jest bardzo obszerny, dobrze dobrany i zaprezentowany materiał badawczy oraz ciekawie i dobrze opracowany model kształcenia sinologicznego z zakresu topikalizacji. Implikacje glottodydaktyczne tej rozprawy powinny zostać praktycznie wykorzystane w nauczaniu języka chińskiego jako języka drugiego L2.

W rozprawie nie stwierdziłam występowania błędów merytorycznych, nieścisłości, niepotrzebnych powtórzeń czy niesłusznych pominięć. Jest opracowana na ogół bardzo starannie.

Za drobne uchybienia można uznać:

- brak dokładniejszych objaśnień dotyczących Aneksu, jego zawartości i oznakowań;
- nieodpowiednie (niezgodne z Aneksem) oznakowanie niektórych przykładów w treści rozprawy, np. na s. 83, 86 czy 88;
- niezgodne z zasadami transkrypcji pinyin raczej konsekwentne zapisywanie w przytaczanych przykładach pierwszego wyrazu w zdaniu z małej litery, z wyjątkiem sytuacji, gdy jest on nazwą własną. Tu jednak też znalazły się wyjątki, np. s. 143 czy 181, gdzie rozpoczynający zdanie wyraz pospolity zapisano z wielkiej litery;
- przypis 153, s. 182, stwierdzający jedynie: „Sorace to zjawisko nazwała trwałą opcjonalnością", gdzie, jak rozumiem, zabrakło odwołania do Bibliografii, zawierającej pracę autorstwa Antonelli Sorace i Franceski Filiaci.

Powyższe jednostkowe uwagi oczywiście nie obniżają mojej bardzo pozytywnej oceny recenzowanej rozprawy. Uważam, że ze względu na swą wartość merytoryczną i implikacje praktyczne powinna stać się podstawą publikacji naukowej, najlepiej w języku zachodnim.

edukacyjne instrukcje dotyczące inputu (materiału językowego), ćwiczenia przetwarzania inputu, rozwijania zdolności produktywnych czy gromadzenia wiedzy językowej.

W **Zakończeniu** rozprawy (Rozdział 8) zwrócono uwagę na teoretyczne i praktyczne aspekty analizowanego problemu. Dokonano podsumowania zawartości treściowej rozprawy oraz sformułowano pewne wnioski, np. że „forma zdań stopikalizowanych w dużym stopniu zależy od czynników pragmatyczno-dyskursywnych" czy że topikalizacja „porządkując materiał informacyjny niesiony przez zdanie i odpowiednio wbudowując go w mentalny model dyskursu, uczestniczy w utrzymaniu spójności tekstu na płaszczyźnie informacyjnej" (s. 205). Wskazano też inne zagadnienia dotyczące topikalizacji, nie uwzględnione w rozprawie, a warte zainteresowania badaczy tematu.

Bibliografia (Rozdział 9) zawiera ok. 200 pozycji w wielu językach zachodnich i chińskim. Jest bardzo bogata, zróżnicowana i wyczerpująca.

Aneks (Rozdział 10), jak wynika z jego analizy, bo jego dokładna zawartość nie została opisana, oprócz stwierdzenia, s. 13, że w nim „zgromadzono wszystkie analizowane fragmenty (w wersji chińskojęzycznej)" i zostały one ponumerowane, zawiera analizowane teksty stanowiące całość materiału badawczego, lub jego część, w trzech zbiorach: OSV (346 tekstów), OSV N (20 tekstów) i OSV K (16 tekstów).

Reasumując, w rozprawie w sposób niemal wszechstronny, dokładny i wyważony przedstawiono i omówiono zagadnienie topikalizacji w języku chińskim, szczególnie zaś zdania stopikalizowane o szyku OSV, będące formami niekanonicznymi powstałymi w wyniku przesunięcia na pozycję inicjalną grupy nominalnej z postwerbalnej pozycji dopełnienia. Zebranie tak dużej liczby wartościowych danych i umiejętne ich zaprezentowanie świadczy o dużej wiedzy językoznawczej doktorantki i jej umiejętnościach organizacyjnych i technicznych.

Na podkreślenie zasługuje fakt bardzo starannego przedstawienia teoretycznych założeń rozprawy, wprowadzenia w kwestie metodologiczne i terminologiczne. Doktorantka szczegółowo przedstawia odnośne teorie, hipotezy czy metody i następnie konsekwentnie się do nich odwołuje przeprowadzając własną analizę czy formułując własne wnioski, które te teorie czy hipotezy potwierdzają w całości czy części, ewentualnie są z nimi rozbieżne (szczególnie w części drugiej

Rozprawę doktorską mgr Wisławy Szkudlarczyk-Brkić oceniam bardzo dobrze. Z dużym zadowoleniem stwierdzam, że jej poziom teoretyczny, zawartość materiałowa, walory metodologiczne i zakres tematyczny stawiają ją w rzędzie pozycji znaczących w językoznawstwie polskim i światowym. Jestem przekonana, że rozprawa odpowiada wymaganiom stawianym pracom doktorskim i wnoszę o dopuszczenie mgr Wisławy Szkudlarczyk-Brkić do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Warszawa, 15.09.2017